

Doc. dr. sc. Šukrija Ramić

TEŠKOĆA PRIBAVLJA OLAKŠANJE

(El-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr)

(Četvrti opći šerijatskopravni princip)

Sažetak

Ovaj rad elaborira jedno od pet općih pravnih principa u Šerijatu: **“Teškoća pribavlja olakšanje” (El-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr)** i osvjetljava sporedne principe koji se pod njega mogu podvesti. Na početku rada, objašnjeno je izvorište, uporište i značenje ovog principa, s posebnim osvrtom na ajete i hadise na kojima se on temelji, a na kraju su prezentirani njegovi primjeri.

Nakon općeg principa elaborirani su sporedni principi uz navođenje primjera i izuzetaka.

Rad se završava kratkim zaključkom u kome je istaknuta utemeljenost šerijatskopравnih principa na Objavi, značaju pravnih principa za mudžtehida i zajednicu općenito, s obzirom da im je cilj omogućavanje doseganja do općeg dobra, kako za pojedinca tako i za zajednicu.

Uvod

Metodolozi islamskog prava svrstavaju princip: **“Teškoća pribavlja olakšanje.” (El-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr)**¹ u pet općih šerijatskopравnih principa zbog činjenice da postoji mogućnost njegove široke primjene i činjenice da obuhvaća mnoga potpravila². Komentator *Medželle* veli: “Mnoge pravničke ustanove utemeljene su na ovom pravilu, kao davanje zajma, uputa i

¹ U *Meželli* ovaj pravni princip preveden je na sljedeći način: “Poteškoća izaziva (dovodi) olakšanje.” U pojašnjenju pravila se kaže da poteškoća: “...može biti razlog polakšici, i kod tjeskobe (u neprilici) treba popuštanja.” (Vidi: *Medželle i ahkjami šerije*, str. 8. broj pravila 17.)

² Muštafa Ez-Zerqā, *El-Medkhal el-fiqhī el-’ām*, 2/991.

ograničenje u raspolaganju.”³ Zbog te činjenice ovo pravilo se smatra jednim od pet najznačajnijih pravnih principa na kojim je utemeljeno islamsko pravo, Šerijat.

Jezičko značenje pravila *El-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr*

El-mešeqqatu u prevodu znači: teškoća, napor, muka. To je opterećenje koje čovjek podnosi, bilo fizičko, bilo psihičko.⁴ Uzvišeni Allah kaže: “...u koja bez velike muke (*bi šeqqil-enfus*) ne biste stigli...” (*En-Nahl*, 7)

Tedžlibu je sadašnje vrijeme glagola *džebebe*, a znači: pribavlja, donosi, importira, postiže, prouzrokuje...⁵

Tejsīr u prevodu znači olakšanje.⁶ Upotrebljava se za dobro i zlo, kao što je u sedmom i desetom ajetu sure *El-Lejl*.

Terminološko značenje

Šejh Muštafā Ez-Zerqā, definirajući ovaj princip, kaže: “Poteškoća u sebi nosi *haredž* koji čovjek, u normalnim okolnostima, ne može podnijeti, te ju je dužnost otkloniti od čovjeka tekstualnom naredbom Časnog Kur’ana, jer Uzvišeni Stvoritelj nije čovjeku *haredž* propisao: “I borite se, Allaha radi, onako kako se treba boriti! On je vas izabrao i u vjeri vam nije ništa **teško** propisao (*ve mā dže’ale ’alejkum fid-dīni min haredž*), u vjeri vašeg pretka Ibrahima.”⁷

Prema tome, pravilo da poteškoća pribavlja olakšanje znači da propis, čija primjena, u datim okolnostima, predstavlja čovjeku poteškoću, ugrožavajući njegovo zdravlje, imetak, ili neki od njegovih vitalnih interesa biva od strane Šerijata smanjen, tako da postane u čovjekovoj moći i ne uzrokuje negativne posljedice po njega.⁸ U isto vrijeme valja naglasiti da je pribavljanje olakšanja

³ (*Medželle i ahkjami šerije*, str. 8. broj pravila 17.)

⁴ Vidi opširnije: Ibn Menzūr, *Lisānul-’arab el-muhīt*, 2/342, Ahmed Ez-Zerqā, *Šerh el-qavā’id el-fiqhijje*, str. 35.

⁵ Muftić, *Mu’džem ’arabi-busnevi*, str. 227.

⁶ Vidi opširnije: Ibn Menzūr, *Lisānul-’arab el-muhīt*, 3/1010. Muftić, *Mu’džem ’arabi-busnevi*, str. 227.

⁷ *El-Hadždž*, 78.

⁸ U duhu ovog značenja je pravilo u *Meželli* br. 18 koje može poslužiti kao pojašnjenje: “Kad se uvidi poteškoća u izviđanju nekog posla, treba se biti širokim kod prosuđivanja toga posla, t.j. kod primjene pravila na taj posao (pokazati treba blaže prosuđivanje).” (Vidi: *Medželle i ahkjami šerije*, str. 9. broj pravila 18.)

uvjetovano nesukobljavanjem s nekim šerijatskim tekstom. Ukoliko do toga dođe traži se neko drugo rješenje. Ibn Nudžejm veli: “Teškoća i nevolja se uzimaju u obzir u situacijama koje šerijatskim tekstom nisu definirane, a tamo gdje tekst govori suprotno, ne uzimaju se u obzir.”⁹

Izvori na kojim je utemeljen ovaj princip

Ovaj princip, kao jedan od temelja Šerijata, utemeljen je u kur’anskim ajetima i hadisima poslanika Muhammeda, s.a.v.s, a na njega ukazuje i zdrav razum.

Sušтина i forma tog principa (pravne odrednice) jasno je artikulirana u sljedećim ajetima u kojima Uzvišeni Allah veli:

- a) “Allah želi da vam olakša, a ne da poteškoće imate.”¹⁰
- b) “Allah želi da vam olakša, - a čovjek je stvoren kao nejakako biće.”¹¹
- c) “On vas je izabrao i u vjeri vam nije ništa teško propisao, u vjeri pretka vašeg Ibrahima.”¹²
- d) “Allah ne želi da vam pričini poteškoće, već želi da vas učini čistim i da vam blagodati Svoje upotpuni, da biste bili zahvalni.”¹³
- e) “Allah nikog ne opterećuje preko mogućnosti njegove.”¹⁴
- f) “Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga natovarilo na one prije nas!”¹⁵
- g) “...koji će ih tereta i teškoća koje su oni imali osloboditi.”¹⁶

Mnoge vjerodostojne (*ṣahīh*) izreke Poslanika, s.a.v.s, jasno ukazuju na taj pravni princip. Iz njih se nekad eksplicitno, a nekad implicitno razumije da u slučaju kada se čovjek suoči s poteškoćom, koja nije uobičajena i koju ne može savladati na normalan, uobičajan način, a da ne ugrozi neki svoj vitalni

⁹ Ibn Nudžejm, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 83.

¹⁰ *El-Bekare*, 185.

¹¹ *En-Nisa*, 28.

¹² *El-Hadždž*, 78.

¹³ *El-Maida*, 6.

¹⁴ *El-Bekare*, 286.

¹⁵ *El-Bekare*, 286.

¹⁶ *El-E'araf*, 157.

interes¹⁷, tada pribjegava olakšici za koju ima šerijatsko utemeljenje:

- a) “Allah je, uistinu, moj ummet oslobodio odgovornosti za ono (što je uradio) greškom, iz zaborava i pod prisilom.”¹⁸
- b) “Vi ste poslani (kao misionari sa zadatkom) da olakšate, a niste poslani da otežavate.”¹⁹
- c) “Allah je, uistinu, propisao vjeru i učinio je lahkom, dobrom, čistom, uzvišenom, širokom, a nije je učinio tijesnom.”²⁰
- d) Aiša, r.a, kaže: “Allahov Poslanik, s.a.v.s, uvijek je, kada je imao izbor između dvije stvari, od kojih je jedna lakša od druge, birao lakšu, ukoliko nije bila grijeh. Ukoliko bi bila grijeh on bi bio najdalje od njega.”²¹
- e) “Poslan sam s čistom, dobrom, uzvišenom vjerom (Ibrahima, a.s.)”²²

Također, mnogobrojni propisi u Šerijatu, koji su utemeljeni na olakšici (*ruhsi*), jasno govore o propisu olakšanja kada se čovjek nađe u poteškoći. Putniku je propisano olakšanje da ne posti dane ramazana, da sastavlja i skraćuje određene namaze. Čovjeku kojem je ugrožen život zbog gladi ili žeđi propisano je da s ciljem opstanka u životu pojede, ili popije ono što je haram. Za sve te propise znamo da su dio dini-islama, a iz njih se jasno može zaključiti da se poteškoće i muke otklanjaju od čovjeka shodno uputama Zakonodavca.

Zakonodavac je, također, zabranio cjepidlačenje, jer je Poslanik, s.a.v.s, rekao za one koji cjepidlače da će propasti.²³

Allah Uzvišeni, kako smo vidjeli iz ajeta, ne želi čovjeku otežati, već želi da mu olakša. Primjera, u kojim se ogleda to olakšanje, ima toliko da ih je nemoguće pobrojati. Možda je

¹⁷ Prirodna poteškoća kod izvršavanja dužnosti i obaveza, koje musliman svakodnevno izvršava, ne ubraja se u poteškoće koje pribavljaju olakšavanja, jer normalno je da svaka obaveza nosi dozu poteškoće i neodvojive su od nje, kao, naprimjer tjelesni ibadeti poput namaza i posta itd. Naravno, shodno prirodni obaveze, stepen poteškoće i potrebnog napora za izvršenje te obaveze se razlikuje. (Vidi: Eš-Šatibī, *El-Muvafeqāt*, 2/119-168)

¹⁸ Ibn Madždže, *Sunen*, “Kitabut-talak”, br. 2035.

¹⁹ Buhari, *Sahihul-Buhari*, “Kitabul-vudu”, br. 213.

²⁰ Prenosi Taberani od Ibn Abbasa.

²¹ Muslim, *Sahihu Muslim*, “Kitabul-fadail”, br. 4295.

²² Ahmed, *Musned*, “Baki musnedul-ensar”, br. 21260.

²³ Vidi: Muslim, *Sahihu Muslim*, “Kitabul-’ilm”, br. 4823.

najjednostavnije i ujedno najpreciznije da se kaže kako su, ustvari, svi propisi islama usmjereni prema olakšanju i namjeri ostvarenja dobrobiti za čovjeka. Naravno, to i dolikuje dini-islam u za koji Poslanik, s.a.v.s, kaže da je *el-hanīfijjetu es-semhā'* (lahka, dobra, čista i uzvišena Ibrahimova vjera). Zbog toga, učenjaci tvrde da cilj Šerijata nije otežavanje života, nego olakšanje i otklanjanje poteškoća²⁴, te svega što je loše za čovjeka u okviru općih Allahovih, dž.š, zakona.

Na osnovu prethodnih dokaza islamski učenjaci su zauzeli jedinstven stav da muslimanu nije stavljeno u dužnost ono što predstavlja poteškoću, koju u normalnim okolnostima nije u stanju podnijeti.

Koliko Šerijat vodi brigu o potrebama čovjeka i njegovom napretku najbolje govore propisi kao što su: dozvola korištenja tuđeg vlasništva putem lizinga i pozajmice, dozvola potpomaganja na osnovu usluga drugih, putem udruživanja, agenture itd, dozvola opraštanja duga i obaveza, dozvola svih drugih vrsta ugovora koji se ne kose sa principima islama. S ciljem olakšanja Šerijat je dozvolio čovjeku da na samrti oporuči jednu trećinu imetka, kako bi ispravio eventualne propuste učinjene tokom života, propisao je *mudžtehidu* jedan sevap, čak i kad pogriješi, dozvolio mu da presuđuje na osnovu pretežnog mišljenja i nije ga obavezao da u svakom slučaju mora doći do neprikosnovenog ubjeđenja, dozvolio je zaručnicima da se upoznaju, dozvolio je ljekaru, muškarcu da, kada postoji potreba, u granicama potrebe, pregleda ženu kojoj nije *mahrem*. U olakšice se može ubrojati i dozvola muškarcu da se oženi sa četiri žene, u olakšice se ubraja propisanost razvoda itd. Jednom riječju, svi propisi islama donose olakšice čovjeku, utiču na njegovu dobrobit, s ciljem da čovjeka usreće na dunjaluku i ahiretu.²⁵

Sve olakšice (*ruhsatun*, mn. *ruhasun*) koje je Šerijat donio čovjeku propisane su u početku, to su svi propisi, općenito, koji se odnose na normalne okolnosti u kojima čovjek živi, ili su, pak, propisane za posebne situacije u kojima se čovjek može naći. Na

²⁴ Vidi: Eš-Šatibī, *El-Muvāfeqāt*, 2/121-123.

²⁵ Zbog toga, ukoliko primjena nekog propisa vodi u poteškoće i donosi čovjeku štetu, sa sigurnošću možemo kazati da negdje postoji greška u primjeni tog propisa, bilo da su se promijenili uslovi i okolnosti pa se taj propis ne može aplicirati u datoj situaciji ili ima nešto drugo. U takvoj situaciji potrebno je tražiti rješenje koje će biti utemeljeno na šerijatskim principima i koje će čovjeku osiguravati boljitak na dunjaluku i sreću na ahiretu.

ovu drugu vrstu misli se kada učenjaci govore u olakšicama. Dakle, kada oni govore o olakšicama, uvijek misle na one propise koji su doneseni za posebne, neuobičajene okolnosti.

Značenje *ruhse* u Šerijatu

Ruhsa je olakšica, lahkoća, olakšanje i proširenje.

Ali Hajdar je *ruhsu* definirao na sljedeći način: “To su propisi čija je dozvoljenost utvrđena na osnovu isprika, uz dalje važenje dokaza koji to zabranjuje, da bi se proširilo u tjeskobi.”²⁶

Usljed promjene okolnosti kao što je bolest, osiromašenje, ili nešto drugo, primjena određenih propisa može dovesti do poteškoća, koje će ugroziti čovjekov život, imetak itd. Upravo radi toga, s ciljem da zaštiti čovjeka i olakša mu, Šerijat propisuje olakšicu, zamjenjujući prvobitni propis drugim, koji će čovjek moći izvršiti bez tih negativnih posljedica.

S namjerom da se zaštiti nečije pravo, dozvoljeno je koristiti se raspoloživim svjedocima, iako oni nisu na stepenu pravедnosti koju je Šerijat predvidio. Dakle, s ciljem postizanja pravde i ostvarivanja prava uzima se svjedočenje raspoloživih, iako je stepen njihove moralnosti i pravédnosti ispod standarda pravde koje je odredio Uzvišeni Zakonodavac.

Allah, dž.š, propisao je da bolest i putovanje budu uzroci olakšice u pogledu ibadeta kao što je namaz i post. Musafir nije dužan postiti na putovanju, a propuštene dane posta će napostiti kad se vrati s puta. On nije dužan klanjati džuma-namaz, četverorekatne namaze skraćuje i može sastaviti podne i ikindiju, te akšam i jaciju, u bilo kojem od njihovih vremena. Bolesnik će klanjati onako kako može, a propuštene dane posta napostiti kad ozdravi.

Allah, dž.š, oslobodio je čovjeka ahiretske²⁷ odgovornosti za nenamjerno učinjeni grijeh.

Šerijat je zabranio prodaju nečeg što ne postoji, ali je dozvolio *selem*²⁸ radi opće potrebe ljudi za takvom vrstom ugovora.

²⁶ Ali Hajdar, *Šerhu Medželletil-ahkām*, str. 31.

²⁷ Dunjalučka odgovornost ostaje, ali se ogleda u vidu kompenzacije i nadoknade štete.

²⁸ *Selem* je unapred plaćanje gotovinom robe, poznate po preciznom opisu, koja će kasnije kupcu biti stavljena na raspolaganje.

Pod kojim uvjetom se može koristiti olakšica?

Olakšici se pribjegava onda kada čovjek nešto ne može izvršiti u granicama svojih mogućnosti, kada zahtjevi prelaze njegove normalne ljudske mogućnosti, čijim izvršavanjem bi čovjek ugrozio svoj život, zdravlje, imetak, ili neki drugi vitalni interes. Recimo, ako ustrajnost u nekom poslu uzrokuje djelimično ili potpuno oštećenje ljudskog zdravlja, ili vodi prema onesposobljavanju, tako da osoba taj posao neće moći djelimično, ili u cjelosti da radi u bliskoj, ili daljoj budućnosti, onda će se koristiti olakšica. Prema tome, strah da će se ugroziti život, ili oštetiti neki organ, može biti opravdanje da se koristi olakšica. Čuvanje života i dijelova tijela preče je od propuštanja nekog *ibadeta*, jer će očuvanjem života i zdravlja čovjek sebi omogućiti da čini mnogobrojne *ibadete*.

Što se, pak, uobičajnih poteškoća tiče, onih poteškoća koje iziskuje život, koje su neophodne da bi život mogao normalno da funkcioniра, kao što je rad za osiguranje egzistencije, namaz i post kad je čovjek zdrav itd, njih čovjek normalno podnosi. Takve poteškoće su neodvojive od ljudskog života, jer svaka obaveza, svaka dužnost prema sebi ili drugome, nosi potrebu da se uloži određeni napor i trud s ciljem realizacije te obaveze. Te poteškoće ne negiraju obavezu, niti iziskuju olakšanje, jer bi olakšanje, ustvari, bilo zanemarivanje tih obaveza. Uzvišeni Allah dao je čovjeku sposobnost da te poteškoće normalno podnosi, da te aktivnosti budu pod njegovom kontrolom, tako da one, u normalnim okolnostima, ne pribavljaju čovjeku olakšice.

Uzroci olakšanja

Cilj Šerijata je, u to sam duboko ubijeden, da čovjeka usreći olakšavajući mu ovodunjalučki život putem pokornosti prirodnim Allahovim, dž.š, zakonima, a što ujedno omogućava postizanje Dženneta na ahiretu. Svi njegovi propisi imaju u konačnici taj jedinstveni cilj. Dakle, generalno gledano Šerijat je sam po sebi olakšanje. Međutim, uz tu činjenicu, u Šerijatu su propisane, rekao bih, dodatne olakšice, kao ispomoć čovjeku kada se nađe u prirodnim ili stečenim okolnostima kao što su: djetinjstvo, ludost, senilnost, gubljenje svijesti i pameti, zaborav, hajz, nifas, smrt itd, a koje umanjuju njegove sposobnosti u izvršenju propisanih obaveza. Ta stanja i okolnosti su razlozi za olakšanje.

Sujuti i Ibn Nudžejm naveli su sedam razloga za olakšanja²⁹:

a) Putovanje

Olakšice se ogledaju u: dozvoli da čovjek, u situaciji kada sud nije dostupan, proda imetak svoga preminulog saputnika, mada za to nije dobio preporuku, ili oporuku, i vrijedost koju je dobio prosljedi nasljednicima; skraćivanju namaza; dozvoli prijevremenog prekida ugovora o iznajmljivanju zbog odlaska na put; odgađanju posta; duže pravo potiranja po obući; neobaveznost klanjanja džume-namaz itd.

b) Bolest

Olakšice koje uzrokuje bolest su mnogobrojne kao što su: nepravosnažnost osamljivanja mladenaca u đerdeku ako postoji bolest koja onemogućava intimni odnos; uzimanje *tejemmuma* kada se čovjek boji da će voda odgoditi ozdravljenje, ili pogoršati bolest; obavljanje farz-namaza kako se najbolje može, sjedeći, ležeći itd; izostavljanje posta mjeseca ramazana uz obavezu da se propušteno naposti; ako se pruži prilika, ili iskup, odgađanje izvršenja kazne poravnjanja i *hadda*, izuzev smrtne.

c) Prisila

Kada je čovjek prisiljen, dozvoljeno mu je izgovoriti riječi nevjerstva ako mu je srce čvrsto u imanu.

d) Zaborav

Čovjek nije griješan ako nešto uradi u zaboravu, tj. kad se u određenoj situaciji ne sjeti onoga za čim ima potrebu da se sjeti. Doduše, dužan je na dunjaluku izmiriti štetu učinjenu drugome. Postač, koji je jeo, ili nešto popio u toku posta, može slobodno nastaviti post, ukoliko je to učinio u zaboravu. Isto tako, ako uradi u zaboravu nešto za što je propisana kazna, kazna neće biti izvršena, ali će materijalna šteta biti nadoknađena. Ukoliko nekom nešto otme, a zatim zaboravi vratiti, neće biti oslobođen odgovornosti, međutim, ako dužnik zaboravi vratiti dug, bit će oslobođen odgovornosti, a Allah, dž.š, će zadovoljiti njegova zajmodavca na ahiretu, pa će mu halaliti.

e) Neznanje

Ono biva ponekad, ne uvijek, uzrokom olakšavanja. Kada *mudžtehid* uloži maksimalan trud, on nije griješan ako iz neznanja pogriješi. Isto tako, ako se neko oženi rodicom, ne znajući da se s

²⁹ Sujūtī, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 76, Ibn Nudžejm, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 75.

njom ne smije oženiti, nije griješan, iako je dužnost da se razvedu čim to saznaju.

Dakle, neznanje koje je opravdano može biti razlog olakšanja. Međutim, neznanje koje nema opravdanja, kao što je greška *mudžtehida* o pitanjima za koja postoje jasni dokazi u Kur'anu i sunnetu, neznanje *kafira* o islamskom vjerovanju ili razvratnika o moralnim principima, nije uzrok olakšanja u smislu odgovornosti, tako da neznanje ne umanjuje njihovu odgovornost i ne pribavlja za njih bilo kakvo olakšanje.

f) Umanjena sposobnost

Zbog umanjene sposobnosti dijete, senilana osoba itd., nisu obavezni izvršavati određene propise koje su obavezni izvršavati oni koji nemaju umanjenu sposobnost.

Vrste olakšanja³⁰

Islamski pravnici podijelili su olakšanja u sedam vrsta:

1. Olakšanje oslobađanjem od obaveze (*ruhsatu isqāt*)

Žena je oslobođena namaza u vrijeme hajza i nifasa; osoba je oslobođena dužnosti hadža ako nema sigurnosti na putu itd.

2. Olakšanje umanjivanjem obaveze, kao što je skraćivanje četverorekatnih namaza na putovanju.

3. Olakšanje zamjenom, kao što je zamjena ibadeta drugim ibadetom. Primjer za to imamo u zamjeni abdesta i gusula sa *tejemmom* u situaciji kada osoba nije u stanju doći do vode, ili ne može vodu koristiti.

4. Olakšanje pomijeranjem unaprijed, kao što je sastavljanje podne i ikindije-namaza na Arefatu u podnevskom vremenu; davanje zekata prije nastupanja vremena u kom čovjek postaje obavezan da dā zekat itd.

5. Olakšanje u smislu vremenskog odgađanja, kao što je sastavljanje akšama i jacije na Muzdelifi u jacijsko vrijeme; odgađanje posta putnika; žene u hajzu i nifasu; bolesnika koji ne može postiti itd.

6. Olakšanje u nuždi, kao što je dozvola da se pojede, ili popije nešto što je haram da bi čovjek ostao u životu.

7. Olakšanje izmjenom, kao što je izmjena forme namaza kada se klanja u strahu.

³⁰ Vidi: Sujūfī, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 82, Ibn Nudžejm, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 83.

Sfera primjene pravnog principa *el-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr*

Na osnovu prezentiranog rečenog može se reći da ovaj princip ima vrlo široku primjenu u islamskom pravu i da se može naći u svim poglavljima islamskog prava. Gdje-god se pojavi poteškoća koja ugrožava neki vitalni čovjekov interes, pojavljuje se i olakšanje koje čovjeka štiti od štete, koja bi nastupila da nije tog olakšanja. Knjige iz područja islamskog prava obiluju primjerima pravnih rješenja koja su utemeljena na principu *el-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr*. Neka rješenja su već spomenuta, a mnoga će biti navedena u potpravilima koja se mogu podvesti pod opće pravilo.

Potpravila:³¹

Pod opći princip "*el-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr*" mogu se podvesti mnoga potpravila.

Navest ćemo najvažnija:

1 - *Kada stanje postane neizdrživo, širi se izlaz.*

2 - *Kada izlaz bude preširok, sužava se.*

Ova dva pravila se sučeljavaju i dopunjavaju, u smislu da tamo gdje završava jedno počinje drugo i obratno. Njihovo značenje ukazuje na to, da u slučaju pojavljivanja poteškoća otvara se prostor za izlazak iz te poteškoće i nude se dodatna rješenja. Međutim, čim poteškoća isčezne, stanje se vraća na prvobitno, tj. osnovno, ono koje je bilo prije pojave poteškoće.

Šejh Mustafa ez-Zerqā tumačeći prvo pravilo kaže: "Kada se desi akcidenta prolazna nužda pojedincu ili grupi, ili se desi vanredna situacija s kojom osnovni šerijatski propis, za normalne okolnosti, postane poteškoća i iscrpljujući faktor *mukellefinima*, dovodeći ih u tjesnac pri primjeni propisa, tada im se, uistinu, olakšava i otvara im se prostor sve dok se ne olakša i to traje sve dok traje ta nužda."³²

Prema tome, kada nužda nestane tada propis o olakšanju prestane i u tom okviru kreću se dva pravila prethodno spomenuta.

Ova dva pravila utemeljena su na Kura'nu i sunnetu.

Uzvišeni Allah propisao je olakšavajuću formu namaza kada se čovjek nalazi u vanrednim okolnostima, kao što je prijetnja imanentog napada od strane neprijatelja: "Nije vam grijeh da

³¹ Vidi: Ibn Nudžejm, *El-Ešbāh ven-nezāir*, str. 75, Ahmed Ez-Zerqā, *Šerhul-qava'id el-fiqhijje*, str. 111, Muštafa Ez-Zerqā, *El-Medkhal el-fiqhī el-'ām*, 2/994.

³² Muštafa Ez-Zerqā, *El-Medkhal el-fiqhī el-'ām*, 2/994.

namaz na putovanju skratite kada se bojite da će vam *kafiri* neko zlo nanijeti...”³³

Međutim, kada te vanredne okolnosti prestanu stanje se vraće u svoj osnovni oblik: “A u bezbjednosti obavljajte namaz u potpunosti, jer vjernicima je propisano da u određeno vrijeme namaz obavljaju.”³⁴

Što se sunneta tiče, možda je sljedeći slučaj najjači argument za ta dva pravila. Naime, jedne godine na Kurban-bajram, u vrijeme Poslanika, s.a.v.s, ljudi iz okolnih mjesta nahrlili su u Medinu. Poslanik, s.a.v.s, je tada, s ciljem da nahrani goste, rekao domaćinima da ne smiju kod sebe držati kurbansko meso duže od tri dana. Poslije mu je spomenuta ta zabrana, a on je odgovorio: “To sam vam, uistinu, zabranio zbog posjetilaca koji su vam došli. Sada jedite, dijelite i skladištite.”³⁵ Iz ovog slučaja razumijemo da je Poslanik, s.a.v.s, zabranio skladištenje mesa duže od tri dana zbog pojave potrebe da se nahrane gosti. Kada je te potreba nestala, dakle, kada su gosti otišli, vratio se osnovni propis koji kaže da se kurbansko meso može i skladištiti.

Primjeri:

- a) Dozvoljeno je boriti se protiv napadača, pa makar to vodilo i ubistvu, ali čim prestane opasnost, prestaje i pravo da se ubija. Zbog toga je Alija, r.a, naredio u Bici “*Deva*” da se ne tjera ko bježi i ne ubija ranjenik, jer cilj borbe bio je otklanjanje štete i to je realizirano čim je napadač ranjen ili pobjegao.
- b) Dozvoljeno je svjedočenje djece koja nisu punoljetna i pojedinačno svjedočenje žena kada se radi o mjestima u koja ne ulaze odrasli muškarci.
- c) Kada dužnik, koji nema garanta (žiranta), bankrotira, sačekat će se dok ne stekne mogućnost da vrati dug. Ukoliko dug ne može vratiti odjedanput vraćat će na rate.
- d) Svjedočenje babice se uzima kako bi se zaštitilo pravo novorođenčeta.
- e) Da bi se očuvao život dozvoljeno je pojesti, ili popiti ono što je haram.
- f) Dozvoljeno je iznajmiti osobu da predvodi ljude u namazu, bude muezzin i podučava Kur'anu, iako su ovo *ibadeti* za koje

³³ *En-Nisa*, 101

³⁴ *En-Nisa*, 103.

³⁵ Ebu Davud, *Sunen*, “Habsu luhumil-edahi”, br. 2429.

se ne uzima materijalna nadoknada. Međutim, da bi se te funkcije održale učenjaci su, u smislu olakšice, dozvolili uzimanje nadoknade za te poslove.

3- Nužda dozvoljava zabranjeno³⁶

Ovo potpravilo znači da ono što je Šerijat zabranio postaje dozvoljeno učiniti u nuždi. Status nužde ima i velika potreba, jer pravno pravilo kaže da potreba dobiva status nužde (*el-hādžetu tenzilu menzileted-darūre*).

Utemeljenje ovog potpravila imamo u kur'anskim ajetima, u kojima se izuzimaju akcidentni slučajevi nužde u posebnim uvjetima, kao što su sljedeći: "On vam jedino zabranjuje: strv i krv i svinjsko meso, te ono što je zaklano u nečije drugo ime, a ne u Allahovo. A onome ko bude primoran, ali ne iz želje, tek toliko da glad utoli, njemu grijeh nije. Allah zaista prašta i milostiv je."³⁷

Olakšice utemeljene na ovom pravilu mogu se podijeliti na tri vrste:

- a) Olakšice koje znače dopuštanje onog što je predmet olakšanja sve dok nužda traje, kao što su prethodno spomenuti slučajevi o dozvoli da se pojede i popije ono što je zabranjeno u granicama nužde.³⁸
- b) Olakšica koja ne poništava zabranjenost, dakle djelo ostaje biti *haram*, ali se dozvoljava počiniti ga u nuždi, kao što je u slučaju prisile da se uništi nečiji imetak. U takvom slučaju postupak je i dalje grijeh, a olakšica se ogleda u tome što će posljedice dunjalučke i ahiretske odgovornosti biti na onom ko je izvršio prisilu, a ne na počinocu samog djela.
- c) Olakšica koja ne otklanja odgovornost, ali sprečava odmazdu zbog sumnje
Naime, pod bilo kakvom prisilom nije dozvoljeno ubiti drugu osobu. Ukoliko bi to bilo učinjeno, ubica bi snosio potpunu odgovornost, s tim što se nad njim ne bi mogla izvršiti smrtna kazna zbog sumnje koju je

³⁶ U *Meželli* ovaj pravni princip preveden je na sljedeći način: "Nužda (sila veća) čini dozvoljenim ono što je zabranjeno." (Vidi: *Medželle i ahkjami šerije*, str. 9. broj pravila 21.)

³⁷ *El-Bekare*, 173.

³⁸ Dakle, osobi koja je u nuždi nije grijeh to pojesti, ali je dužna nadoknaditi štetu ako je uzela tuđi imetak bez dozvole.

proizvela prisila, a kojoj je ubica bio izložen. Materijalna i ahiretska odgovornost važi u ovakvom slučaju. Za ovu treću olakšicu, moglo bi se reći, da je izuzetak iz potpravila o nuždi.

Primjeri:

- a) Dozvoljeno je muslimanu, koji živi u nemuslimanskoj zemlji, po mišljenju mnogih savremenih pravnika kao što je dr. Jusuf El-Qaradavi, uzeti kamatni kredit za kupovinu kuće, jer se krov nad glavom smatra jednom od nužnih i elementarnih potreba za normalan ljudski život.
- b) Dozvoljeno je braniti se od napadača, čak i kad bi ta odbrana rezultirala napadačevim ubistvom.
- c) Dozvoljeno je prisilno uzeti dospjeli dug iz imetka dužnika ukoliko, bez opravdanog razloga, dužnik neće da dug vrati.
- d) Dozvoljeno je ljekaru pregledati pacijenta suprotnog pola i otkriti mu stidna mjesta u granicama potrebe.

Izuzeci iz ovog potpravila³⁹:

Postoje zabranjena djela koja musliman ne smije počiniti čak nu u krajnjoj nuždi a to su: nevjerstvo (*kufir*), ubistvo (*katl*), blud (*zina*).

- a) Ako bi čovjeku, pod prijetnjom smrću, bilo naređeno da počini nevjerstvo, to mu ne bi bilo dozvoljeno. (Dozvoljeno mu je da riječima izgovara nevjerstvo, ali mu srce mora biti čvrsto u imanu.) Strpljenje u pogibiji, u takvom slučaju, po nekim mišljenjima, je bolje.
- b) Ako bi osoba pod smrtnom prijetnjom bila prisiljavana da ubije nekoga, ta prijetnja joj ne bi pravdala učinjeno djelo. Doduše, nad njom se ne bi izvršila odmazda, nego nad osobom koja je izvršila prisilu.
- c) Ako bi pod prijetnjom smrću neko bio prisiljavan da počini blud, ta prijetnja mu ne bi davala za pravo da to učini, jer blud u sebi nosi više štete za pojedinca i društvo nego što je pogibija jedne osobe.

³⁹ Vidi: Muṣṭafa Ez-Zerqā, *El-Medkhal el-fiqhī el-'ām*, 2/995-996.

4- Nužda ne poništava pravo drugog⁴⁰

Ovo pravilo znači da tuđa prava ostaju na snazi i ne smiju se zanemariti, tako da osoba koja je usljed potrebe uzela nečije pravo, ostaje dužna to pravo nadoknaditi. Recimo da je neko usljed gladi pojeo nečiji hljeb, dužan je platiti njegovu protuvrijednost. Kada bi čovjeka napao tuđi bik i on u odbrani bio prisiljen da ga ubije, bio bi dužan vlasniku platiti protuvrijednost⁴¹, jer nužda ne negira pravo drugoga. To važi ukoliko bik nije bio poznat kao opasan i ako vlasnik bika nije na to bio upozoren. Međutim, ukoliko je bio upozoren, tada osoba, koja je u samoodbrani ubila bika, nema odgovornosti.

Ovdje bi trebalo naglasiti da se pravilo, koje kaže da nužda dozvoljava zabranjeno, odnosi na oslobađanje od ahiretske odgovornosti, ne dunjalučke. Dunjalučka šteta mora se nadoknaditi od strane osobe odgovorne za nastalu štetu.

5- Nužda se ograničava na svoj minimum⁴²

Ovo pravilo znači da ono što je dozvoljeno učiniti zbog nužde čini se u najmanjoj mogućoj mjeri, dakle, samo onoliko koliko nužda iziskuje. Ono ograničava pravilo u kome se kaže da nužda dozvoljava zabranjeno, tako da nije dozvoljeno, na osnovu nužde, činiti istovjetno, ili veće zlo od strpljenja u nuždi. Zbog toga pravnici kažu da nije dozvoljeno počinuti nevjerstvo, ubiti, ili počinuti blud čak kad bi život bio u pitanju s obzirom da svako od tih djela nosi veće zlo za pojedinca i društvo od gubitka jednog života.

Primjeri

- a) Osoba koja je prisiljena da jede, ili pije nešto što je haram da bi ostala u životu, ne smije uzeti više od onoga što će je u životu održati.

⁴⁰ U *Meželli* ovaj pravni princip preveden je na sljedeći način: "Nevolja ne uništuje tuđeg prava (ne daje prava na uništenje tuđeg prava)." (Vidi: *Meželle i ahkjami šerije*, str. 10. broj pravila 33.)

⁴¹ Naravno, po ovom pitanju ne postoji konsenzus učenjaka, jer po mišljenju nekih čovjek je u konkretnom slučaju imao legitimno pravo da se brani, a ako je imao legitimno pravo tada nema odgovornosti.

⁴² U *Meželli* ovaj pravni princip preveden je na sljedeći način: "Nužda se odmjeruje (prosuduje) prema njezinoj veličini (ono što se dozvoljava zbog nužde, dozvoljeno je samo u razmjeru prema veličini nužde)." (Vidi: *Meželle i ahkjami šerije*, str. 9. broj pravila 22.)

- b) U situaciji kada se zajmodavcu vraća dug prodajom imovine dužnika, sud će otpočeti s prodajom one imovine čijim gubitkom će dužnik pretrpjeti najmanju štetu.
- c) Ljekar suprotnog pola, u odnosu na pacijenta, tokom pregleda, otkrivat će od stidnih mjesta samo onoliko koliko je neophodno da bi se pregled mogao izvršiti.

6- Ono što je dozvoljeno zbog nužde prestaje biti dozvoljeno prestankom nužde⁴³

Ovo pravilo znači da ono što je dozvoljeno učiniti zbog nužde prestaje biti dozvoljeno čim nužda nestane. Naime, osnovni propis je bio suspendiran kada se pojavila nužda. Čim je nužda prestala da postoji, prestalo je važiti pravilo o nuždi i stvar je vraćena na osnovno pravilo koje je važno prije nužde. Tako naprimjer, tejemum prestaje važiti čim se steknu uvjeti da se koristi voda za abdest ili gusul.

7- Potreba stiće status nužde, bilo da se radi o općoj ili pojedinačnoj

Ako je nužda stanje kada postoji opasnost da čovjek izgubi život, ili neki od svojih organa, potreba je stanje koje, ako mu se ne udovolji, izaziva veliku poteškoću.

Tako, naprimjer, u situaciji kada je život u pitanju, dakle u nuždi, zbog gladi ili žeđi dozvoljeno je popiti ili pojesti nešto što je haram i to u granici koliko je potrebno da bi se ostalo u životu. U situaciji kada zbog gladi ili žeđi čovjekov život neće doći u pitanje, nego će samo osjetiti veliku poteškoću, nije dozvoljeno pojesti ili popiti nešto što je zabranjeno, ali je dozvoljeno zbog potrebe prekršiti neke opće propise, kao što je prekidanje obaveznog posta. Potreba je, u ovom slučaju stekla status nužde. Prema tome, olakšanja Šerijata ne ograničavaju se samo na situacije prijeke nužde, nego se protežu i na neke situacije gdje nema nužde, ali postoji potreba koja zahtijeva olakšanje.

Pod općom potrebom se misli na onu koju osjeća cijeli *ummet*, a pod pojedinačnom se misli na onu koju osjeća grupa, kao

⁴³ U *Meželli* ovaj pravni princip preveden je na sljedeći način: "Ono što je dopušteno iz (zbog) nekog izvinjujućeg razloga, prestaće biti dopušteno kad nestane toga izvinjujućeg razloga." (Vidi: *Medželle i ahkjami šerije*, str. 9. broj pravila 23.)

što su stanovnici jednog mjesta, jednog zanimanja itd, dakle ne misli se na pojedinca.

Primjer potrebe, koja je dobila status nužde, imamo u dozvoli: a) *selema*, dakle, prodaji nepostojeće robe za gotovinu uz njenu specifikaciju, iako je zabranjeno prodavati ono što se ne posjeduje, b) *istisna'a*, prodaja proizvoda na osnovu opisa i specifikacije, a koga bi tek trebalo napraviti, a to je prodaja nepostojećeg koja je zabranjena, c) *havale*, prijenos duga s osobe ne drugu osobu, iako je to prodaja duga za dug, a to nije dozvoljeno, d) *idžare*, iznajmljivanja koristi, a to je prodaja nepostojećeg... itd.

Sve to Šerijat je dozvolio, iako je u suprotnosti s osnovnim pravilima koja zabranjuju prodaju nečeg što se ne posjeduje, što se ne može odmah uručiti kupcu, u čemu ima nepoznanica, što je prodaja duga za dug, itd. Sve to dozvoljeno je zbog postojanja potrebe za takvim vrstama ugovora. Dakle, potreba je dobila status nužde.

Iz prethodno rečenog može se zaključiti da se razlika između nužde i potrebe ogleda u sljedećem: a) nužda obuhvata, kako skupine, tako i pojedince, dok potreba ne obuhvata pojedince, b) vanredna norma uspostavljena na osnovu nužde je izuzeće iz općeg propisa uspostavljenog tekstom. Ona dozvoljava zabranjeno u ograničenom vremenu, jer važenje te norme prestaje nestankom nužde, pošto se stanje vraća na osnovno. S druge strane, norme bazirane na potrebi ne dolaze u sukob sa šerijatskim tekstom. One su bazirane na tekstu i tekstom izuzete iz općih pravila i analogije. Upravo zbog toga, one su trajne tako da ih može koristiti onaj ko ima potrebu i onaj ko nema potrebu, kao što je slučaj sa *selem* kupoprodajom, itd.

Zaključak

Prethodna elaboracija općeg pravnog principa “*Teškoća pribavlja olakšanje*” (*El-mešeqqatu tedžlibut-tejsir*) i sporednih pravila koja se podvode pod njega, ukazuju na činjenicu da je šerijatsko pravo izgrađeno na čvrstim i stabilnim fundamentima Kur’ana i sunneta, da kao takvo ima stabilne ususe. Naravno, sve to daje šerijatskom pravniku čvrst, stabilan i nepromjenjiv oslonac pri rješavanju bilo kojeg savremenog pitanja, što je garancija da će ta rješenja biti takva da će društvu donositi opće dobro i sprečavati zlo na najbolji mogući način. Trebalo bi još ukazati da, s obzirom

da je izvor tih principa Objava koja je došla od Uzvišenog Stvoritelja svih zakona na nebesima i Zemlji, logično je da ti principi nisu u koliziji sa tim zakonima, te su kao takvi prirodni i čovjeku prilagođeni.

Nadam se da će elaborirana rasprava ukazati na značaj ovih principa i da će se jednog dana ti principi izučavati na našim pravnim fakultetima, jer, bez sumnje, oni mogu biti od neprocjenjive pomoći pravnicima i značajno doprinijeti da pravni sistem, koji oni budu gradili, bude bliže pravdi.

Molim Allaha dž.š. da nam pomogne u spoznaji Njegovih zakona kako bismo se na osnovu njih vladali i pravdu širili. Amin!

LITERATURA

- El-'Asqalānī, Šihabuddīn Ahmed ibn Hadžer, *Fethul-Bārī šerh Šahīhil-Bukhārī*, Dārul-fikr, Bejrut.
- Ibn Ebū Bekr, Dželaluddīn Abdurrahmān: *El-Ešbāh ve-n-nezāir*, Dār el-Kutub el-İlmijje, Bejrut, 1992.
- El-Bukhārī, Muhammed ibn Ismā'īl: *Šahīh el-Bukhārī*, el-Mekteba el-islāmijje, Istanbul, 1979.
- Ebū Dāvūd, Sulejmān ibn El-Eš'as Es-Sidžistānī, *Sunen*, Elektronsko izdanje, Harf produkcija.
- Ed-Debbūsī, Abdullah ibn 'Umer: *Tesīs en-nazar ve usūl el-imām el-Kerhī*, Matbaat el-imām, Kairo, bez godine izdanja.
- El-Džurdžānī, 'Alī ibn Muhammed ibn 'Alī: *Kitāb et-ta'rifāt*, Dār el-kitāb el-arebī, Bejrut, Drugo izdanje, 1996.
- Ibnul-Esīr, Ebus-Se'ādāt Mubārek ibn Muhammed, *En-Nihāje fi gārībil-hadīs*, Prvo izdanje, Matba'atu 'Isā El-Bābī El-Halebī, 1962, Egipat.
- Ibn Hadždžadž, Ebu-l-Husejn Muslim: *Šahīh Muslim*, Riāset idārt el-buhūs el-ilmijjeti ve-l-iftāi ve-d-da'weti ve-l-iršād, Rijad, 1980.
- Khajjāj, Jūsuf: *Lisān el-'arab el-muhīt*, Dār lisān el-'arab, Bejrut, bez godine izdanja.
- El-Hākim En-Nejsābūrī, Ebū Abdullah Muhammed ibn Abdullah, *El-Mustedrek ales-šahīhajn*, štampano u Bejrutu bez godine izdanja.
- El-Hamevī, Ahmed ibn Muhammed: *Gamz el-ujūn ve-l-basāir ala el-ešbāh ve-n-nazāir*, Dar et-tibā'a el-'amīre, Istanbul 1290. H.

- Ibn Hanbel, Ahmed ibn Hanbel, *El-Musned*, Elektronsko izdanje, Harf produkcija.
- Ibn Mādždže, Muhammed ibn Jezīd El-Qazwīnī, *Sunen*, Elektronsko izdanje, Harf produkcija.
- Ibn Nudžejm, Zejnuddīn ibn Ibrāhīm: *El-Ešbāh ve-n-nezāir*, Dār el-Kutub el-Ilmijje, Bejrut, 1993.
- Ibn En-Nedždžar, Teqijjuddīn Muhammed ibn Ahmed El-Fettūhī, *Šerhul-kevkebil-munīr*, Prvo izdanje, Merkezul-bahs el-ilmī, Džamiatul-Ummil-kurā, 1987.
- Islamska pedagoška akademija, *Zbornik radova nastavnika Akademije*, 1/2003, Izdavač IPA, Zenica, 2003.
- Islamska pedagoška akademija, *Zbornik radova nastavnika Akademije*, 2/2004, Izdavač IPA, Zenica, 2004.
- Kajona Daniela A.: *Medželle i ahkjami šerije*, (Otomanski građanski zakon), Sarajevo, 1906.
- Muftić, Tevfik, *Mu'džem 'arabi-busnevi*, El-Kalem, Treće izdanje, Sarajevo, 2004.
- Qal'adži, Muhammed Revvās: *Mu'džemu lugati el-fuqahā*, Dār en-Nefāis, Bejrut, Prvo izdanje 1985.
- Es-Sujūtī, Dželāluddīn Abdurrahmān ibn Ebū Bekr, *El-Ešbāh ve-n-nezāir*, Dār el-Kutub el-Ilmijje, Bejrut, 1399 H.
- Ibn Tejmijje, Ahmed ibn Tejmijje, *Medžmū'u fetāva*, bez godinje i mjesta izdanja.
- Ez-Zerqā, Ahmed ibn Muhammed: *Šerh el-qavā'id el-fiqhijje*, Dār el-garb el-islāmī, Prvo izdanje, 1983.
- Ez-Zerqā, Mustafa ibn Ahmed: *El-Medhal el-fiqhī el-āmm*, Dār el-Fikr, Matba'atu Tarbin, Damask, 1968.
- Ez-Zirikli, Hajrudin: *El-E'alam*, Dārul-ilm lil-melājīn, Bejrut, Jedanaesto izdanje, 1995.

القاعدة المشقة تجلب التيسير

خلاصة البحث

تتناول هذه الدراسة إحدى القواعد الخمسة الكبرى في الشريعة الإسلامية وهي القاعدة المشقة تجلب التيسير وتلقي الضوء على القواعد المدرجة تحتها. وتبين في المقدمة المعنى والمنبع والمستند لهذه القاعدة وتذكر الآيات والأحاديث التي بنيت عليها. وفي الأخير تم ذكر الأمثلة.

وبعد تناول القاعدة الكبرى بالبحث والتمحيص تم عرض بعض القواعد الفرعية مع الأمثلة والمستثنيات. وختم البحث بخاتمة قصيرة تم التأكيد فيها على أن القواعد الشرعية مبنية على الوحي وأن لها أهمية بالنسبة للمجتهد والمجتمع ككل نظرا بأنها تحقق وتمكن من تحقيق الخير عموما للفرد والمجتمع.

HARDSHIP PROCURES ALLEVIATION

Summary

This paper explains one of the five general Shari'ah legal principles: "*The hardship causes alleviation*" (*El-mešeqqatu tedžlibut-tejsīr*) and it sheds some light on the subordinate principles which are subsumed under it. At the beginning of this paper the origin, the point of reference and the meaning of this principle is explained with a special reference to âyats and traditions they are based on. At the end the examples of this principle are presented.

Following the explanation of the general principle, the subordinate principles are presented and explained along with examples and exceptions.

The paper concludes with an emphasis on the well-foundedness of the legal principles of Shari'ah on the Book of Revelation, their importance for the *mujtahid* and the community, especially when it is considered that their objective is to make possible the achievement of common good, for the individual, as well as for the community.